

**TASVIRIY SAN'AT VA QO'L
MEHNATIGA O'QITISH MAXSUS
METODIKASI**

TOSHKENT

85.
7.25.
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

**TASVIRIY SAN'AT VA QO'L
MEHNATIGA O'QITISH MAXSUS
METODIKASI**

*O'zbekiston Respublikasi Oliv va o'rtta maxsus ta'lim vazirligi
tomonidan o'quv qo'llanma sifatida tavsiya etilgan*

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT VILOYATI CHIRCHIQ
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI

TOSHKENT - 2018

UO'K: 74/76.02(075.8)
КВК 85.12r

Т 25 Tasviriy san'at va qo'l mehnatiga o'qitish maxsus metodikasi. –Т.: «Fan va texnologiya», 2018, 256 bet.
ISBN 978-9943-11-886-7

Ushbu o'quv qo'llanma "Tasviriy san'at va qo'l mehnatini o'qitish maxsus metodikasi" fani bo'yicha yaratilgan bo'lib, o'liy ta'lim muassasalarining professor - o'qituvchilari uchun tavsiya etiladi. Shu bilan birga, mazkur o'quv qo'llanmadan ilmiy tadqiqotchilar hamda maxsus metodika, xususan, tasviriy san'at va qo'l mehnatini o'qitish maxsus metodikasi bilan qiziquvchilar foydalanishlari mumkin.

Данное учебное пособие создано по дисциплине «Специальная методика обучения изобразительного искусства и ручного труда» и рекомендуется для профессорско-преподавательского состава высшего учебного заведения. Кроме того, данным учебным пособием могут пользоваться научные сотрудники, а также интересующиеся дисциплиной «Специальная методика обучения изобразительного искусства и ручного труда».

The given manual is created in a subject «the Special technique of training of the fine arts and manual skills» and it is recommended for professors-teachers of a higher educational institution. Besides given educational can use the grant scientific competitors, and also the interested a subject «the Special technique of training of the fine arts and manual skills».

Mualliflar:

N.Yu.Yusupova, M.U.Hamidova,
N.Q.Abdlova, M.Yu.Pardayeva

Taqrizchilar:

Z.M.Axmedova – p.f.n., dotsent;
D.A.Nazarova – p.f.n., dotsent.

ISBN 978-9943-11-886-7

© «Fan va texnologiya» nashriyoti, 2018.

SO'Z BOSHI

Tasviriy san'atni o'qitish va qo'l mehnatiga o'rgatish maxsus metodikasi fanining asosiy maqsadi, defektologlarni rivojlantirishda muqsoni bo'lgan bolalarni, tasviriy san'at va predmet amaliy ta'lim darslari va tasviriy faoliyat mashg'ulotlarini tashkil etish va o'tkazish bilan tanishtirishdan iborat.

Tasviriy san'atni o'qitish va qo'l mehnatiga o'rgatish maxsus metodikasi rasm texnikasi, metodikasi bilan tanishtirish, rang – tasvir, tasviriy san'at darslari va tasviriy faoliyat mashg'ulotlarining ta'limiy - tarbiyaviy, koreksion, rivojlantiruvchi ahamiyati haqida tushuncha berishni nazarda tutadi. Tasviriy san'atga o'qitish maxsus metodikasi, talabalarni rasm chizish, applikatsiya metodikasi bilan tanishtirish, rasm chizish orqali talabalarda estetik did, go'zallikni his qila bilish, tevatrak - atrofda narsa va hodisalarning shakli va rangidagi turli – tumanlikni ko'ra bilish va ajratishga o'rgatishni o'z ichiga oladi.

KIRISH

O'sib kelayotgan yosh avlodni barkamol inson qilib tarbiyalash borasidagi mavjud muammolarni hal etish ta'lim va tarbiya samaradorligini zamon talablari asosida ta'minlash, uni dunyo talablari darajasiga olib chiqishga erishish, yosh avlodga ta'lim-tarbiya berishda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayanish orgali ta'lim tarbiyaning mohiyati, mazmunini shakllantirish va takomillashtirish, maxsus maktab va maktabgacha tarbiya tizimini xalqimizning boy tajribalari asosida boyitib borish va uning yangi qirralarini izlash bugungi kunning dolzarb muammolaridir. Qo'llanma «Kadrlar tayyorlash milliy darsuri», «Ta'lim to'g'risida» O'zbekiston Respublikasi Qonuni talablariga muvofiq holda tayyorlangan bo'lib, milliy tarbiyani, ta'lim tizimidagi jahon miqyosidagi yutuqlar asosida yuksak siyosiy hayotga mustaqil ravishda mo'ljalni to'g'ri o'la bilish qobiliyatiga ega bo'lgan kadrlarni yangi avlodni shakllantirishga yo'naltirilgandir.

Ushbu qo'llanma maxsus maktab va maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning estetik tarbiyasi, mehnat malakalarini, estetik tasavvurlarining shakllanishini va bolalar ijodkorligining rivojlantirishini ko'zda tutadi. Qo'llanma tasviriy faoliyat jarayonida bolalarning badiiy ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish mezon, tamoyillari bilan maxsus maktab va maktabgacha ta'lim muassasasiga o'qitish chizish, loydan narsa yasash, qirqib yelimlash, qurish, yasashga o'qitish vazifalari, mazmuni, uslubiyoti bilan tanishtiriladi. Qo'llanmada bolalarni tasviriy faoliyatga o'qitish borasida o'tiladigan mashg'ulotlarning namunaviy ishlannamolari ham o'z o'rnini topgan. Talabalarni tanlagan kasblariga qiziqishlarini uyg'otish, olgan bilimlarini rivojlantirish, tasviriy faoliyat orgali olgan ko'nikma va malakalarini shakllantirishga qaratilgandir.

I BO'LIM. TASVIRIY SAN'ATGA O'QITISH MAXSUS METODIKASI

I BOB. TASVIRIY SAN'AT MAXSUS MUASSASALARIDA FAN SIFATIDA

1.1. Tasviriy san'atga o'qitish maxsus metodikasi fanining tarkibi va umumiy masalalari

Tasviriy san'at maxsus metodikasining maqsadi rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni san'atga jalb etish va rassomchilik qobiliyatlarini rivojlantirishdir.

Tasviriy san'atni o'qitish maxsus metodikasi fanining vazifalari: 1) Bilish faoliyatini shakllantirish. Tassavur qila olishga o'rgatish, ko'ruv va harakat (mayda qo'l motorikasi) orgali sezishga o'rgatish, og'zaki nutq orgali tushuntirib berishga o'rgatish.

2) Estetik tarbiyasini shakllantirish. San'atga bo'lgan muhabbatini, yangiliklarni kuzatishga yo'naltirish.

3) Olgan bilimlarini va yangiliklarni to'g'ri tasvirlab berishga o'rgatish.

Tasviriy san'at maxsus metodikasining asosiy vazifalaridan biri rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni bilish faoliyatini rivojlantirishdir.

O'quvchi bolalarga atrof - olamni, predmetni, uning mohiyatini idrok qilishga o'rgatadi. Ko'ruv analizatori orgali eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar bilish jarayonlarini rivojlantirib, bunda boshqa sog'lom analizatorlar ham ishtirok etadi va rivojlanadi: teri sezgi harakat analizatorlari, mayda qo'l motorikasi orgali ham o'quvchilar idrok qiladilar. Tasviriy faoliyatda idrok qilingan materialni oldin og'zaki nutq orgali bayon etishlari so'raladi, so'ngra chizish orgali ganchalik to'g'ri idrok qilganliklarini bilish mumkin.

Bolalarning rivojlanishida tafakkurning faol ishtirokisiz, idroki, tasavvuri va boshqa bilish jarayonlari rivojlanmaydi. O'quvchi tasviriy faoliyatda bir qator intellektual operatsiyalarni bajarishga

majbur. Idrok etilgan obyektning fikrlash, chizmani ketma-ketlik bilan bajarish, obyekt bilan chizmani (rasmni) taqqoslash, rasm qismlarini solishtirish. Vazifani to'g'ri bajarish uchun bir qator aqliy harakatlari bajariladi: analiz, sintez, rejalashtirish, solishtirish va boshqalar. O'quvchilar taqqoslash jarayonida tayyor bo'lgan obyektning umumiy hajmiga va rangiga ahamiyat beriladi.

Tasviriy faoliyat jarayonida rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalar diqqatini to'plash, tarbiyalashda turli tuman ko'rgazmani qurollardan keng foydalanish ijoby natijalarni beradi.

Nuqsonli bolalar asosiy bilimlarini aynan sezgilar orqali oladilar. Eshitish qobiliyati buzilgan bolalar, asosan ko'ruv analizatorlari orqali bilimlarga ega bo'ladi. Ko'rish sezgisi bu toifa bolalarda bilim egallashning shaxs sifatida shakllanishlarida muhim o'rin egallaydi.

Tasviriy faoliyat jarayonida teri-taktil, tuyush sezgilar kar va ko'r bolalar uchun bilim olishlarida alohida ahamiyat kasb etadi.

E.P.Neymanning e'tirof etishicha, karlik bilan tebranish sezgilar orasida uzviy bog'liqlik mavjud ekan. Maxsus korreksion, kompensator imkoniyatlardan to'la foydalanilmasa, kar va eshitish qobiliyati passiyagan shaxslar sezgilarini, ular asosida idroklarini bir muncha rivojlantirish mumkin emas.

Idrok etishda paypaslash sezgisida alohida ahamiyat kasb etadi. U kompleks xarakterga ega bo'lib, paypaslash sezgisi, odam biror predmetni qo'l harakati yordamida ohista tegib ko'rishidan hosil bo'ladi. Paypaslash yordamida predmetning ko'pgina xususiyatlari his etiladi, uning shakli, hajmi, material xususiyati (yunshoq, qattiq, o'tkir, tekis,...) qo'l teri sezgisi natijasida predmet qiyofasi hosil bo'ladi, bola predmetni to'liq bilib oladi. Shunday qilib idrok — bu bilishimizning shunday shakli, u borliqdagi ko'plab, xilma-xil predmet va hodisalar orasida bizga ayni paytda kerak bo'lgan obyektning xossa va xususiyatlari bilan yaxlit, bir butun tarzda aks ettirishimizni ta'minlaydi.

Kar va zaif eshituvchi bolalar sensor tarbiyasida rang, kattalik munosabatlarni o'rgatish katta o'rin egallaydi. Predmet va hodisalarni idrok etishda bolalar predmetni boshqasiga ko'ra kattaligini yoki kichikligini bilishlari kerak. Atrofdagi predmet va hodisalarni idrok etishda bolalarda qog'ozning o'ng, chap, yuqori va pastki to-

monlarini bilishlari kerak. Bolalar qog'ozda real muhitni aks ettirishni tasavvur eta olishlari kerak. ENB (eshitishda nuqsoni bo'lgan) bolalarda qog'ozdan to'g'ri foydalanish malakasi shakllangan bo'lsa bolalar predmetlar joylashuvini to'g'ri aks ettiradilar. O'quvchilar predmetni kuzatish jarayonida tasavvurga ega bo'ladi, eslab qolishga, shaklini katta-kichikligini, rangini, fazodagi joylashuvini bilishlarini o'quvchilar kabi tasavvurga asta-sekin dars davomida ega bo'ladi.

Bolalar kattalarning qo'llari bilan bajarilgan predmetlarni idrok qilib va chizish orqali tasvirlab ko'rsatib bera olishga o'rgatish juda zarur. Ta'lim jarayonida o'quvchilar kuzatishga, qo'l harakati bilan sezishga o'rgatish alohida ahamiyatga ega. Birinchi marta o'quvchi bilan birgalikda predmetni qo'l sezgisi orqali kuzatiladi, bunda bolalar predmet haqida alohida tasavvurga ega bo'ladi. Qo'l bilan ushlab ko'rib kuzatish bolalarda qiziqish va yengillik tug'diradi. O'quvchilar konturni qo'l bilan kuzatayotganlarida qo'l harakati bilan birgalikda ko'ruv analizatori ham ishtirok etadi. Bunday kuzatish o'quvchilarning idrokini rivojlantirish bilan birga ko'ruv harakat, sezish jarayonlari rivojlanadi va grafik obrazlariga ega bo'ladi.

Tasavvur — bu oliy bilish jarayonidir. Tasavvur real olamdagi narsalarni qayta tiklangan obrazidir. Har bir tasavvur asosida ilgirgi sezgi va idrokning qayta tiklanishi yotadi. Predmet narsa hodisalarni qabul qilayotgan odam predmetning tuzilishi tasavvuriga ega bo'ladi, shu vaqtda bizning analizatorimizga ta'sir etayotgan obyekt obrazlari paydo bo'ladi. Bunday obrazlarni tasavvur obrazlari deyiladi. Kar va zaif eshituvchi bolalar tasavvurining o'ziga xos xususiyati ularning nutqini sust shakllanishi va abstrakt tafakkuri bilan belgilanadi.

Chizish jarayonida predmetni kuzatib chinishda tasavvurga ega bo'lish, esda olib qolish, shaklini, katta-kichikligini, rangini, fazodagi joylashuvini bilishlarini o'quvchilar dars davomida asta-sekin egallaydilar. Dars davomida o'quvchilar predmetni kuzatishga qo'l harakati bilan tekshirishga (sezishga) o'rgatish alohida ahamiyatga ega. qo'l bilan ushlab korib sezish orqali kuzatish bolalarda qiziqish va yengillik tug'diradi. O'quvchilar konturni qo'l teri sezgisi bilan kuzatganlarida qo'l harakati bilan birgalikda, ko'ruv analizatori ham